

KYBERFEMINISMUS ANEB SDRÁTOVANÁ IDENTITA /

FILIP FILARDO

Na následujících stránkách bych rád přiblížil základní rysy kyberfeminismu a ukázal jeho příbuznost s myšlením Judith Butler. Kyberfeminismus není lehce uchopitelné paradigma. Vlastně to ani není teoretické paradigma v tradičním smyslu. Jedná se spíše o síť aktivit v umění, kultuře, teorii, politice, komunikaci a technologii, které spojuje metafora kyborga, napůl člověka a napůl robota.

Začnu ale u Judith Butler. Ačkoli to není kyberfeministka, její teorie performativní genderové identity má ke kyberfeminismu blíže, než je na první pohled zřejmé.

Judith Butler si klade otázku, co tvoří genderovou identitu. Jejím zdrojem není ani esence ani biologická danost, ale diskursivně-praktická regulace těl prostoupená mocí. To znamená, že ani tělo ani vědomí nepředstavuje prediskursivní podklad, který přijímá sociální vlivy, ale spíše kulturní konstrukt, který je zpětně zvěcněn, naturalizován. Výsledkem této naturalizace je lidská identita sestávající ze zdánlivě autonomního vědomí a zdánlivě přirozeného těla, které má jakoby „od přírody“ určité pohlaví, rasu atd. To znamená, že nejen způsob, jakým chápeme své tělo, ale i samotná jeho materialita, jak ji zakoušíme, je výsledkem působení dispozitivů moci (Butler 1993: 1–16).

Konstrukce subjektu není jednorázový akt „přidělení“ rodové identity. Je to kontinuální (sebe)tvorba, která probíhá jako opakovaná praxe citování diskursů a tělesných praktik. Lidská identita není jakási fixní esence předcházející jednání, které ji vyjadřuje. Právě naopak. Diskursy a praxe, které jedinec opakovaně cituje a provádí, ustavují jeho já, zdánlivě předcházející jeho jednání. Neznačená to, že mohu libovolně měnit vlastní identitu: Za prvé tu není nikdo, kdo by ji mohl měnit (já je teprve výsledkem performativního opakování). Za druhé zvěcnělá identita je výsledkem *dlouhodobého* rigidního opakování praktik a diskursů, které jsou nám kulturně předány a které si nevolíme. Jedinec se jejich citací stává členem lidského společenství a zároveň vepisuje mocenské vztahy, které náš fallogocentrický svět strukturuje, do svého nejhlubšího nitra. Příkladem může být česání. Miminkům, která se mají stát ženami, jejich matky v nejranějším věku začnou trochu upravovat vlasy, uhlažovat je, aby nebyly rozčuchané. Později je stírhají, hrají si s dcerkou na česání, dcerka pak tuto hru provozuje dále, ale čím dál víc to přestává být hra. Česání se stává vážnou, neopomenutelnou a neustále opakovanou činností („Takhle přece nemůžu vyjít z domu!“). Výsledkem je vydělení určité části tělesného ochlupení, kterému začneme říkat vlasy, stvoření celé škály pocitů, jež se k nim vážou, a osvojení aktivit (úprava vlasů a jejich průběžná kontrola), které s nimi žena *má* provozovat. Podobně je to i s ostatními součástmi lidské identity. Tento příklad také ukazuje, jak jsou pocity a názory ve vztahu k vlasům, které zrodilo opakované česání, fallogocentricky kontaminovány a zároveň je

zřejmá nemožnost vystoupení z koloběhu performativního opakování.

Sebereprodukcující se systém maskulinní dominance nelze odmítnout, protože je součástí nejhlubších sfér našeho já. Humanistický subjekt, který by oponoval moci z pozice své autonomie, je fallogocentrická fikce osvícenců. Jediné subverzivní jednání, které je podle Judith Butler možné, vychází zevnitř struktur moci a narušuje ji jako virus. Dále je třeba opakovat praktiky a diskursy, které nás konstituují, nicméně toto opakování můžeme variovat, přesunout do jiných kontextů nebo (sebe)ironicky přehrávat zaběhané stereotypy. Prostředky odporu vůči moci jsou podle Butler humor, ironie a parodie. „Politika de-identifikace“ má být založena na posunovaných opakováních a citacích vnučených rolí a stereotypů. Má přeznačovat identitu tak, že přehrává její rysy ve změněných kontextech, čímž ji paroduje a zmnožuje a ukazuje její domněle nutné ‚atributy‘ jako nahodilé ‚akcidenty‘. Odhaluje tak vnitřní pravdu pohlaví (údajně vyjadřovanou tělem) jako fabrikát vepsaný do tělesného povrchu rituálními cviky. Takový účinek mohou za jistých okolností mít transvestitismus a *butch-femme* rituály v americké lesbické subkultuře: napodobují rod, přičemž jejich výsledkem je vyjevení napodobivé struktury rodu samotného, a tedy odkrytí jeho kontingentní, performované povahy“ (Butler 1990: 146, cit. podle Barša 2002: 277).

Metafora kyborga

Podobné pojetí politiky a subverze moci najdeme v kyberfeminismu. Donna Haraway, zakladatelka kyberfeminismu a autorka textu *Manifest kyborgů* (Haraway 1991), nazývá obraz kyborga *ironickým politickým mýtem* (Haraway 1991: 149), čímž trefně shrnuje teoretické a praktické dimenze kyberfeminismu.

Kyberfeminismus reaguje na hluboké změny, které v západních společnostech probíhají v posledních dvaceti letech. Jedná se o přechod od industriální společnosti ke společnosti kybernetické. Jde o „přechod od humanistického k posthumánnímu světu“ (Braidotti 1996: 2, překlad FF). Jedna z hlavních proměn, ke kterým dochází, je postupná fúze technologie a kultury. V moderní době byla technologie chápána buď jako prostředek, s jehož pomocí lidstvo dospěje ke svému vykoupení, nebo jako protihráč a nástroj ohrožení humanity. Dnes propojení technologie s kulturou a člověkem pokročilo natolik, že je to skutečnost, se kterou se nedá nic dělat. Tento proces může zastavit jediné globální katastrofa. Kyberfeministky proto nediskutují o tom, jestli je to dobře nebo špatně, a nepřetřásají hypotetickou možnost návratu k nějaké původní přirozené životní formě. Vlak se rozjel a vystoupit nelze, proto je třeba hledat, jak tuto novou situaci uchopit za správný konec.

Stejně jako Judith Butler, která demaskuje mýty o přirozeném těle a autonomním vědomí, i kyberfeministky odmítají ontologické difference, které zakládají moderní vědomí. Donna Haraway uvádí tři hlavní difference, které se v naší době stírají. Teprve jejich zrušení umožňuje uvažovat kyborga.

První z nich je rozdíl mezi člověkem a zvířetem. Členové hnutí za práva zvířat nejsou iracionální odmítači lidské jedinečnosti. Daleko spíše jsou si vědomi pouta, které nás váže k řiši zvířat. „Nic opravdu přesvědčivě neodděluje řiši lidí od říše zvířat; ani užívání jazyka, sociální chování nebo mentální procesy. Mnoho lidí zároveň takové dělení již nepovažuje za potřebné. I mnohé feministické směry stvrzují radost ze spojení lidí a ostatních živých stvoření.“ (Haraway 1991: 152, překlad FF) V moderní biologii a evoluční teorii se rovněž stírá rozdíl mezi člověkem a zvířaty. Člověk a opice jsou z jejich pohledu blízcí příbuzní. Také dnešní genové inženýrství překračuje diferencí mezi člověkem a ostatními živými bytostmi, když využívá zvířecích nositelů k pěstování lidských tkání.

Další dichotomií, která dnes ztrácí platnost, je rozdíl mezi organismem a strojem. Dřívější stroje rozhodně nebyly schopné samostatného pohybu, samostatné reprodukce, autonomie v rozhodování a učení, což jsou vlastnosti tradičně připisované organismům. Dnešní umělá inteligence tato kritéria čím dál lépe splňuje a přibližuje se tak definici organismu. „Nejmodernější roboti zpochybnili difference, které se vztahovaly k rozdílu organismu a stroje, jako například přirozený/umělý, mysl/tělo, stvořený z vně/sebetvořící atd. Naše stroje jsou znepokojivě živé, zatímco my sami jsme neteční a sterilní,“ (Haraway 1991: 152, překlad FF) Dalším krokem ve vývoji mechanismů jsou jejich fúze s organismy, což už je běžné téma vědeckofantastické literatury i předmět intenzivního vědeckého výzkumu.

Třetí difference je příbuzná druhé. Jedná se o rozdíl mezi fyzikálním a nefyzikálním. Staré mechanické stroje jsme si mohli prohlédnout, osahat a cítit zápach oleje, který šířily. Dnešní mechanismy jsou čím dál menší, mikročipy se blíží k hranici neviditelnosti. Miniaturizace mění tradiční pojetí mechanismu jako hmotného nástroje. Křemíkový čip je konstruován v molekulárním měřítku a sám je vlastně jen popsatelem povrchu. Reálné operace provádějí nehmotné algoritmy. „Naše nejlepší stroje jsou vyrobeny ze slunečního svitu, jsou neuvěřitelně lehké a čisté, protože to jsou jen signály, elektromagnetické vlny, výseky spektra.“ (Haraway 1991: 152, překlad FF) V laboratořích již vědci zkoušejí jejich voperování do nitra pokusných zvířat.

Tyto tři mizející dichotomie jsou momenty mizejícího rozdílu mezi přírodou, kulturou a technologií. Tento proces se dotýká i našich těl. „Komunikační technologie a biotechnologie jsou hlavní nástroje, které přetvářejí naše těla.“ (Braidotti 1996: 3, překlad FF) Proto Rosa Braidotti zavádí pojem *posthumánní tělo*, kterým popisuje toto technologii proniknuté tělo. Podíváte-li se na Michaela Jacksona, Pamelu Anderson nebo Arnolda Schwarzeneggera, pochopíte, co tím má na mysli. Nicméně každý z nás je ve větší či

menší míře posthumánním tělem. „To je uměle přetvořené tělo, která nemá nic společného s biologickou esencí. Je to křížovka intenzivních sil, místo vpisů sociálních kódů.“ (Braidotti 1996: 3, překlad FF) Právě zde se kyberfeminismus přibližuje dílu Judith Butler. Její analýza moderního subjektu ukazuje, že to, co cítíme jako své nejpůvodnější já, je zkonstruováno působením kulturních dispozitivů. Kyberfeministky tvrdí, že naše tělesná identita je výsledkem působení technologického dispozitivu, což je totéž, protože technologie je dnes od kultury neoddělitelná. Obě teorie dovozují, že sociální kód a sociálně předávané praktiky těla vytvořily naše já. Judith Butler k tomu dochází subtilní analýzou fungování moci v praktikách ustavujících identitu, kyberfeministky metaforou kyborga, z jehož těla 'čouhají' dráty a zásuvky a část jeho mentální aktivity provádí počítač. Nepřirozenost jeho těla je zřejmá na první pohled a zpochybňuje tak víru v přirozenost našich „lidských“ těl. Kyborgovo tělesné i duševní já je vytvořeno operacemi a implantáty mikročipů, což jsou vlastně také praktiky vepisující do těla technologicko-kulturní dispozitiv. Mikročip, konektor nebo algoritmus mají u kyberfeministek stejnou roli jako normy, praktiky a diskursy u Judith Butler. Všechno jsou to nástroje subjektivace. Oběma teoriím je společné podvracení mýtu o přirozeném těle a autonomním vědomí, které jsou základními stavebními kameny fallogocentrické ontologie.

Autorky kyberfeministických textů si samozřejmě uvědomují i nebezpečí, jež kybersvět generuje. Braidotti poukazuje na paradox, že ačkoli „počítačová technologie zdánlivě slibuje genderově neutrální svět, genderové rozdíly se stále prohlubují“ (Braidotti 1996: 10, překlad FF). Je znepokojena setrvačností, s jakou se maskulinní genderové stereotypy reprodukuji v novém kyberprostoru. Příkladem může být vědeckofantastický film *Trávníkář*, který autorka interpretuje jako klasický obraz maskulinní dominance v nových kyberkulisách, nebo boom internetové pornografie. Internet ale není kyberfeministkami odmítán, právě naopak. V radikálnější podobě kyberfeminismu prezentovaném Sadie Plant hraje centrální roli. Odmítá v něm vidět „hračky pro kluky“ a považuje za důležité, aby ženy aktivně vstupovaly do světa internetu a znemožnily tak patriarchální strukturaci informační technologie jako maskulinního prostoru odcizujícího ženy (Plant 1997: 1). „Nejefektivnější strategií pro ženy je používání technologie k osvobození naší kolektivní imaginace ze zajetí falu a jeho atributů: peněz, exkluze a panství, nacionalismu, ikonické ženskosti a systematického násilí.“ (Braidotti 1996: 12, překlad FF) Počátkem devadesátých let před svým masovým rozšířením byl internet velmi svobodným prostorem, který ještě nebyl obsazen a normalizován stereotypy identit, které vládou tradičnímu sociálnímu prostoru. Jako každá oblast ve stadiu zrodu byl extrémně otevřený formujícím vlivům. Neexistovaly standardy a stereotypy, které by bylo možné citovat, tak jako v běžné sociální realitě. Internet byl místem experimentů a „nebezpečných možností, které progresivní lidé mohou zkoumat jako součást nutné politické práce“

(Haraway 1991: 154, překlad FF). Politická dimenze těchto experimentů spočívala v ustavování nových standardů identit. Pokud by tehdy ženy místo sezení u počítače stály u plotny a přenechaly nové kyberhračky klukům, panenské teritorium internetu by bylo zcela kolonizováno patriarchálními modely identit. Vzhledem k tomu, že je to oblast, do které v poslední době vstoupila většina obyvatel západních společností, genderová struktura, která se zde rodila v devadesátých letech, ovlivňuje všechny dnešní uživatele internetu. Nicméně i přes velké množství internetových projektů z devadesátých let se kyberfeministickým aktivistkám nepodařilo z internetu vytvořit genderově neutrální oblast. Souvisí to i s jeho komercializací, kterou můžeme sledovat v posledních letech a která na internet přenáší tradiční genderové a konzumní stereotypy. I přesto lze najít na webu spoustu zajímavých a vtipných projektů (viz seznam odkazů na konci textu).

Na závěr bych znovu zdůraznil podobnost pojetí subverze patriarchální moci u Judith Butler a kyberfeministek. Kyberfeministky rovněž odmítají hledat nějakou esenciální identitu spojující všechny ženy, protože ta podle nich neexistuje. Odmítají tudíž i ideu budování feministického hnutí podle tradičního modelu sdílené identity a společného politického vyjednávání. Donna Haraway mluví o rozlomených identitách (fractured identities), které v sobě spojují nekompatibilní fragmenty a podléhají neustálé změně (Haraway 1991: 155). Identita již není ono (tělesné a duševní) já, které je neměnným základem existence každého člověka, ale otevřená hra citací a praktik, která hravostí a parodií subjektivačních praktik může unikat léčkám maskulinního panství. Taková identita není těžkopádná ani egocentrická a její nezbytnou praktikou je sebeironie a humor, což jsou hlavní nástroje kyberfeministických umělekyní a aktivistek. Například autorka jedné kyberfeministické webové stránky se představuje jako „ošklivá, frustrovaná. Nenávidí a pohrdá muži. Zahořklá a sprostá kráčí, a její chlupaté až zarostlé nohy směřují na Lesbos. Stále si stěžuje na svoje postavení a na výhody, které získali muži. Adam a celý jeho rod se třesou před jejím odhodláním toto změnit. Konečně jste ji našli: skutečná frustrovaná feministická děvka. Přistupte blíž

a nebojte se...“ (<http://www.melody.de/feminist/> cit. podle Kera 2002). Vtipná parodie rodových stereotypů je účinnějším prostředkem jejich dekonstrukce než sáhodlouhé odborné traktáty, jako je tento. Proto už radši skončím a Vy, vážené čtenářky a čtenáři, se podívejte třeba na web anonymní skupiny performerek Guerilla Girls (www.guerilla-girls.com). Je to legrace...

Literatura

- Barša, P. 2002. *Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*. Praha: Slon.
- Braidotti, R. 1996. *Cyberfeminism with a difference*. http://www.let.uu.nl/womens_studies/rosci/cyberfem.htm
- Butler, J. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York & London: Routledge.
- Butler, J. 1993. *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of „Sex“*. New York & London: Routledge.
- Haraway, D. 1991. *A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century*. Pp.149–181 in Haraway, D. 1991. *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge nebo <http://www.stanford.edu/dept/HPS/Haraway/CyborgManifesto.html>
- Kera, D. 2002. *Kyberfeminismus: mezi uměním a aktivismem*. <http://uisk.jinonice.cuni.cz/kera/sylabus2002/03tema5.htm>
- Plant S. 1997. *Rozhovor Rosie X se Sadie Plant*. <http://rorschach.test.at/mindflux/mv2-articles/nutek.html>

Internetové odkazy

- Old Boys Network, <http://www.obn.org/>
- Switch – Cyberfeminism Scene, <http://switch.sjsu.edu/web/v4n1/monica.html>
- Německý rozcestník kyberfeminismu, <http://lernundenter.com/links/frauundmann/cyber.htm>
- Rozcestník feministického netartu, <http://katgyrl.com/ge-ekgoddess/>

Filip Filardo studuje filosofii a sociologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

KRÁSA A SÍLA – GENDEROVÝ ASPEKT ČESKOSLOVENSKÝCH SPARTAKIÁD / PETR ROUBAL

Lidské tělo představuje nejspolehlivější, nejstálější a nejúčinnější politickou metaforu (Mangan 1999: 11). Síla jeho symboliky spočívá právě v jeho zdánlivé nepolitčnosti, v jeho zakotvení ve světě neměnných přírodních jevů. Pomocí různě formovaného davu, ať už se jedná o procesí, demonstrace nebo hromadná tělovýchovná vystoupení, kterými se bude následující příspěvek zabývat, lze tuto schopnost umocnit a vytvořit obraz organicky jednotného celku. Hromadná tělovýchovná vystoupení – slety nebo Turnfesty –

se ve střední Evropě v průběhu druhé poloviny 19. století stala hlavním politickým žánrem, ve kterém se tato schopnost lidského těla reprezentovat společenskou komunitu realizovala, přičemž gender hrál klíčovou, byť měnící se roli. Synchronizovaný pohyb několika set mužských těl se stal metaforou pro jednotnou, čistou (morálně i etnickou) a militaristickou národní komunitu. Hromadná tělovýchovná vystoupení představovala způsob, jak spojit kult teutonských či husitských válečníků s potřebou disciplíny.